

Софийски университет „Св. Климент Охридски”

Философски факултет

Катедра „Политология”

Автореферат

**Радикализация и дерадикализация на
чуждестранните бойци от Ислямска държава**

(2013 – 2019г.)

Професионално направление: 3.3 Политически науки
(Политология)

Докторант: Дора Ярославова Стойнова

Научен ръководител: проф. дпн. Татяна Дронзина

София

13.03.2024 г.

Съдържание

1. Актуалност и значимост на изследването	3
2. Аprobация	4
3. Основен изследователски въпрос	4
4. Хипотеза	5
5. Субект и обект на изследването	6
6. Цел / Цели	6
7. Методология / Методи	7
8. Съдържание и структура на изследването	7
9. Етапи в подготовката на дисертацията	16
10. Изводи, обобщения и заключение	19
11. Научен принос	23

1. Актуалност и значимост на изследването

Настоящата тема е избрана поради своята актуалност и значимост, съотнесими към периода на разработването ѝ. Значимостта и актуалността на поставената проблематика се доказва от множеството случаи на атентати в различни европейски държави за изследвания период. Като държава членка на ЕС, България е длъжна да реагира както политически, така и в разработването на различни научни изследвания и анализи, които да излизат с готови предложения за постигането на по-висока ефективност в борбата с тероризма и организирани престъпни мрежи. Актуалността се определя от нарастващия брой терористични атентати, които се наблюдават, не само на териториите, на които терористичните организации действат и дори би могло да се каже, че заемат своето официално място, но и на територията на редица европейски държави. Все по-масово явление става и фактът, че бойците, които заемат редиците на тези организации, биват набирани от чужди държави. Това е особено обезпокоителен факт, защото по този начин дейността, която тези организации развиват (пропагандна или терористична) бива значително улеснена. Изграждат се мрежи от рекрутирани, които на свой ред рекрутират нови и нови бойци, готови да служат вярно в името на каузите, които Ислямска държава поставя на преден план в своята идеология. Това, от своя страна, създава все по-широко поле за действие на крайните ислямисти. Улеснява се доставката на различни видове материали, необходими на организацията, за да съществува и да извършва своята терористична дейност, разширява се обхватът и методите на извършваните атентати. Важно е да се направи уточнение, че при радикализираните лица не винаги се говори за извършване или опит за извършване на атентат, но тъй като фокус на настоящата разработка е именно процесът по радикализация и дерадикализация, тези случаи следва да бъдат приобщени към мотивите за избор на тема.

Значимостта ѝ се определя от авторската теза, а именно, че са налице основания за допълнително теоретизиране в изследваното поле. Необходимо е да се направи ясно разграничение между най-често срещаните и масово използвани в академичните и нормативни текстове определения, а също така да бъде изяснен приблизително точният обхват на всяко едно от тях, неговите граници, същност и основни характеристики. Това

включва, също така, анализ на основните понятия „радикализация“ и „дерадикализация“ в тяхната бинарност, с всички произтичащи от този факт особености и специфики. В глобален аспект, темата е особено значима от гледна точка на членството на България в ЕС и националната сигурност. Актуалността и ежедневните промени, появата на все по-нови тенденции в тероризма и използваните от крайните радикалисти терористични методи налага непрекъсната ревизия на текущите нормативни документи, стратегии и планове за борба с това силно негативно съвременно явление.

2. Аprobация

Разработката е определена за защита с решение на Факултет съвет на Философски факултет от 09.01.2024 г. за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, като журито е утвърдено в състав, както следва:

1. Доц. д-р Искрен Пламенов Иванов СУ
2. Доц. д-р Борис Петров Попиванов СУ
3. Проф. д-р Николай Димитров Слатински, ВА „Г. С. Раковски“
4. Доц. д-р Момчил Дойчев Баджаков, НБУ 5.

Доц. д-р Ралица Жекова Жекова ВСУ

Резервни членове: 1. Един от СУ доц. д-р Стойчо Петров Стойчев - СУ СУ 2. Един външен доц. д-р Соня Георгиева Хинкова, НБУ

Секретар: Бека Аврам Натан

Председател на журито е доц. Д-р Искрен Иванов. Защитата следва да се проведе не по-късно от 16.05.2024 г.

3. Основен изследователски въпрос

Разработка изследва въпроса за това кои са основните фактори, които определят процеса на дерадикализация и по какъв начин те биха могли да бъдат надлежно класифицирани и систематизирани с цел по-нататъшното им изследване.

4. Хипотеза

За да отговори на този въпрос изследването разглежда този процес в тясна взаимовръзка с радикализацията, като поставя хипотезата, че двата процеса се намират в постоянна зависимост помежду си и че вторият е невъзможно да протече, ако не се наблюдава първият. Разработката, също така, изразява хипотезата, че за да се постигне достатъчна степен на ефективност при процеса на дерадикализация е необходимо този процес да бъде разгледан в научното поле от гледна точка на своята поетапност. Тоест предлага се едно разширяване на терминологията в чисто теоретичен план, като се акцентира върху необходимостта от разглеждането на процеса на конкретни стъпки, които да бъдат научно обособени като такива, въз основа на предварително зададени критерии и характеристики. Разработването на подобен теоретичен инструментариум би способствало за по-нататъшното разработване на конкретни планове, мерки и стратегии в борбата с тероризма и би улеснило в значителна степен процеса на дерадикализация. Настоящото изследване застъпва и тезата, че разграничаването на етапите в процеса би способствало за по-ранната диагностика на явлението и следователно по този начин би благоприятствала и създала необходимите условия за намеса и противодействие в по-ранните му етапи, като по този начин ще се избегне достигането до крайни форми на радикализация, включващи определените поведенчески модели, като по този начин би могла да се избегне употребата на така наречените „твърди“ мерки. От приведените в доказателствената част научни и документални материали става ясно, че към момента не е доказано съществуването на единен профил на рекрутираните бойци в Ислямска държава.

Настоящата разработка поставя хипотезата, че създаването на такъв профил би могло да бъде възможно от гледна точка на вече радикализираните се лица. Тоест би могъл да бъде създаден научен конструкт, включващ определен краен брой характеристики, които изграждат образа на „желания“ чуждестранен боец от страна на Ислямска държава. По този начин се цели чрез последваща деконструкция да се достигне до лицата, най-уязвими на този процес. Изготвянето на профила е основа и следва да представлява част от по-нататъшното изграждане на инструментариум за точна диагностика на етапите и формите на радикализация.

5. Субект и обект на изследването

За субект на настоящото изследване се определят чуждестранните бойци, а обект са процесите, които се наблюдават в тяхното когнитивно и поведенческо развитие. Това са процесите на радикализация, във всички нейни форми – насилствена, ненасилствена и крайна, водеща до тероризъм радикализация и наблюдаваните обратни процеси по дерадикализация. Така определеният субект и очертаните процеси (обекта на изследването) са част от и представляват живата съставна единица на по-големия субект на изследването - Ислямска държава. Тъй като по-малкият субект (живата сила) може да съществува като такава само в контекста на по-големия, то той неизменно също следва да бъде част и предмет на изследване на настоящата разработка. Както става ясно при представеното по-надолу съдържание, субектът е подробно разгледан в отделен параграф към първа глава. Направените изводи от така представената история и развитие на организацията и на структурата и начина ѝ на функциониране, както и мястото, ролята и значението ѝ на международната сцена и в частност политиките ѝ по отношение на чуждестранните бойци представляват основата върху, която следва да се изгражда теоретичният конструкт, представляващ образа на рекрутираните. Това обяснява и оправдава значителното място, което настоящата разработка отделя на изследването на субекта и на направените изводи, заключения и обобщения. Самият субект е сложен и многокомпонентен. В състава му влизат множество фактори и редица особености, произтичащи от сложния характер, който има „държавата черупка”, като каквото политическо формирание научните изследователи определят Ислямска държава и нейните структурни особености. Значително силната степен на икономическо развитие, в сравнение с политическото ѝ, което има, определят и гореспоменатите особености и характеристики, които изследваният субект има и които представляват интерес за доказването на хипотезата и постигането на поставените цели и задачи.

Предмет на изследването е и профилът на чуждестранните бойци.

6. Цел / Цели

В своя ход, изследването цели, посредством различните методи, които използва да събере и обобщи факти и данни от емпирични и вторични анализи, които да послужат за извеждането на съответните характеристики, описващи съответните етапи.

Задачите, които си поставя настоящата разработка е да даде научно обяснение на механизмите, по които Ислямска държава рекрутира бойци от различни държави, а също така да изследва процеса на дерадикализация. Един от основните проблеми, които са поставени, е възможно ли е въобще такъв процес, от какво се влияе, кои са компетентните органи и институции, които го ръководят и могат ли да бъдат заменени те с по-адекватни и по-ефективни методи.

7. Методология / Методи

За да отговори на тези въпроси и да изпълни поставените цели и задачи, дисертацията използва качествени методи – дълбочинно интервю, етнографско изследване и вторичен емпирично-изследователски анализ на вече проведени интервюта и други документи. Въз основа на тези методи се извеждат основните фактори, които влияят на процеса на дерадикализация, което прави възможна съпоставката на всеки един от тях към отделните етапи от процеса на радикализация. Вторичен анализ следва да се направи и върху някои нормативни документи. Основен интерес за настоящата разработка представляват изготвените от Министерски съвет на Република България стратегии по сигурността и в частност Стратегията за противодействие и борба с тероризма, защото изследването е насочено към предложение за изготвяне на нови по-подробни мерки, въз основа на доказване на тезата за поетапност на развитието на процеса на радикализация, като то се извършва в контекста на вече съществуваща правно-нормативна среда.

8. Съдържание и структура на изследването

Изследването започва с изясняване на използвания понятиен апарат. Разгледани са термините „радикализация” и „дерадикализация” като бинарни опозиции, както и други близки до тях понятия от изследваното тематично поле. Направени са изводи, въз основа на цитираните източници, като направените обобщения целят по своеобразен начин да докажат представената хипотеза. Направени са някои препратки към по-нататъшния ход на изследването, включващи уточнение за понятията, които разработката приема за релевантни, съобразно доказването на основния изследователски въпрос. За целта са включени, както тесни, така и по-широки определения, като след всяко едно от тях следва коментар на силните и слаби страни, като отправна точка е отново доказването на основната изследователска хипотеза. Направен е и кратък анализ за значимостта на

коректното използване на понятийния апарат от гледна точка на единност на национално и международно равнище. Цитираните определения са взети от доказани научни трудове в областта и от документи, третиращи изследваната проблематика. В стремежа си към прецизност, изследването прави съпоставка и между български и международни автори и учени в областта, за да достигне до максимален брой общи характеристики, около които се обединяват дефинициите. По този начин се осигурява една стабилна основа върху, която изследването продължава своя ход и на база на която, по-нататъчните изводи и заключения могат да се приемат безапелационно. Основният фокус на втора глава е върху доказването на необходимостта от разглеждането на процеса на радикализация, като поредица от етапи, като се подчертава връзката с процеса на дерадикализация и необходимостта от определянето и разработването на конкретни мерки за въздействие и оказване на влияние върху радикализираните се, съобразно етапа, до който е достигнал процесът. Главата е разделена на два параграфа с цел четивност, възприемчивост и по-бърз достъп до конкретна информация, като първи параграф се съсредоточава, в основната си част, върху това да събере и синтезира основни научни достижения в областта и по-конкретно, модели, които пряко или косвено правят опит за разглеждането на процеса на радикализация в неговата поетапност. Дисертацията отделя значително място на този параграф, защото изследванията в областта са не малко, като част от тях боравят със значителна и солидна аргументация, но влизат и в противоречие помежду си. Ето защо е необходим внимателен и критичен поглед, който да отсее валидното, с оглед доказване на основната изследователска хипотеза, от онези изводи и заключения, които по-скоро отдалечат и размиват фокуса на настоящето изследване и които не биха допринесли и нямат онази практическа стойност, която се търси, когато се разглеждат процесите на радикализация и дерадикализация. Отново и тук, както и в първа глава, всеки от представените модели и последван от авторов коментар и анализ по отношение на това кои аргументи се приемат за релевантни и кои – не, като причините за това са обосновани и мотивирани. Обосновката включва широк набор от фактори – исторически, терминологични, психологически, социални и икономически, но най-вече политологични. Сред аргументите, изтъкващи основния анализ са включени, разбира се и много практически инструменти от полето на сигурността и отбраната в национален и международен план, като през цялото време дисертационният труд се стреми към

обективност и безпристрастност, доколкото това е възможно, предвид сложността, многоаспектността и спецификата на изследваната проблематика. За да постигне това в максимална степен, авторът се спира върху основни научни трудове, които представляват синтез на основните направления в областта, като по този начин се постига стегнатост и целенасоченост в чисто структурен план, а това от своя страна, дава достатъчно пространство и дълбочина за направения анализ. Въз основа на него са направени съответни изводи и заключения, които подпомагат последващия ход на изследването. Сред основните достижения на тази част са обединяването и обобщаването на основни характеристики, които са доказано значими за започването и задълбочаването на процеса на радикализация. Това дава основание на автора в последващия втори параграф да предложи собствен модел на процеса на радикализация. Той представлява абстрактна и обобщена схема на етапите от процеса на радикализация. Разграничаването и обособяването на тези конкретни етапи намира почва именно върху широката научна обосновка, представена в предходния параграф. Двата параграфа следва да бъдат разглеждани в тяхната цялост, като се има предвид, че вторият параграф отделя и обособява авторския принос в научното поле, но той представлява неделима част и почива върху доказаните и защитени в предходния параграф научно-значими изследователски модели, разработени към момента. Като основно достижение на така представения авторски модел, може да се изтъкне фактът, че той представя процеса на радикализация не като линейно, а като циклично явление. Това кореспондира на индокринацията като явление, защото тя бива непрекъснато подхранвана. Такъв е и процесът на радикализация, разглеждан в неговата поетапност и пресъздаден в авторския модел, неслучайно носещ названието „Колело на радикализацията“. Особено място трудът отделя на едни специфични случаи на радикализирани лица, каквито представляват жените и децата в лагерите на Ислямска държава. Те биват също подробно разглеждани във втора глава, като направеният анализ се позовава, в по-голямата си част, на трудовете на проф. Татяна Дронзина, която има огромен принос за изследваната проблематика. Без да преповтаря, направеният анализ в първи параграф на втора глава, подчертава някои основни моменти, които доказват необходимостта от проявата на по-специално отношение към тези случаи и отделянето им в отделна категория. На по-късен етап (във втори параграф) това намира отношение и в Колелото на радикализацията. Друг основен момент от авторския модел е

това, че отделните етапи правят препратка към равнището, на което се осъществява процесът на радикализация, като ясно посочват връзката между микро и макро равнище, тяхната взаимосвързаност и неделимост. Като най-значимо достойнство на представения модел, обаче, безспорно остава неговата нагледност, която обуславя и практическата му стойност. Възможността, която дава моделът е да се прецени до каква степен дадено лице е приело възгледите на Ислямска държава и съответно на какъв етап от процеса на радикализация се намира, а това способства за постигането на по-висока степен на конкретика при предприемането на мерки за дерадикализация, което е и основна задача, пред която е изправена и националната ни сигурност. Разработените и приети национални стратегии и планове третираат именно тези въпроси. Изследването подчертава тясната взаимосвързка, в която те се намират с европейските документи, разглеждащи същите проблеми и стига до извода, че това е особено важно, предвид изказаното в уводната част твърдение, че застъпените казуси не са явление, което може да се разрешава на национално равнище, тъй като самата организация Ислямска държава излиза извън рамките на националното и това, което светските държави приемат за системно като цяло. Колелото на радикализацията, обаче, допринася за една по-висока степен на прецизност по отношение на мерките. Трета глава се спира детайлно на тази проблематика. Сред достойнствата и достиженията в тази част на разработката е и направеният вторичен анализ, който разглежда в паралел явленията дерадикализация и деангажиране, като разглежда взаимосвързката и причинно-следствената връзка между двете. Анализът започва от чисто понятийни аспекти и достига до конкретни примери и казуси, от които ясно личат отделните елементи на общия процес. Именно тези елементи представляват и основен интерес за изследването, тъй като дават отговор на основния изследователски въпрос, обясняват процесите и явленията, чиито отговор се търси. Тези елементи обуславят необходимостта от предприемането на различни мерки, чието делене условно е на твърди и меки. Разбира се, в тези два клъстера, отново, попадат множество елементи, но основният акцент, който изследването поставя е, че за различните етапи от колелото на радикализацията, ще се изисква да бъдат приложени различни мерки от дефинираните в националните стратегии и планове, т. е. използва се цялата научна и експертна база данни, като чрез представения в дисертацията конструкт се цели нейното дообогатяване и прецизиране, което данедопуска неадекватно прилагане на мерки. Нещо повече, както

става видно от цялото изследване, няма грешни и неправилни мерки, но има мерки, които са неподходящо или несъразмерно използвани. Така се доказва и основната хипотеза, а именно, че процесът на дерадикализация се намира в пряка зависимост от процеса на радикализация. Тази обвързаност прозира през цялата разработка и личи във всеки един от разгледаните казуси или примери, а те са много и именно в тях най-ясно се открояват приликите и разликите между отделните етапи, както и преплитането между двете равнища, на които се осъществява радикализацията – микро и макро равнището. Погрешно едните биват отнасяни към полето на психологията, а другите към полето на икономиката. Тук действат съвсем различни динамики и едно от основните достойнства на дисертационни труд е, че се стреми и до голяма степен разкрива именно тях. Двете нива не са изолирани, напротив, както е видно от колелото на радикализацията, те плавно преливат едно в друго, защото са част от глобалния политически контекст и средата. Макар и отделни явления и единични казуси, те всички намират почва в една обща глобална среда, който във все по-висока степен размива границите, пораждайки вътрешно индивидуални конфликти, национални и етнически и международни конфликти, а кризата на идентичността, липсата на елементарни за двадесет и първи век социални блага и фанатизъм са само израз на всичко това. Примерите са много и авторефератът няма да се спира върху тях, но дисертационни труд ги разглежда подробно, защото те са предмет на изследването и това налага да се потърси отговор и на още един основополагащ и много важен въпрос – възможно ли е да се създаде единен профил на чуждестранните бойци от Ислямска държава и отговорът е категорично не, що се отнася до профил, такъв какъвто бива той разглеждан от гледна точка на криминалистиката и специалните служби, но, да, що се отнася до един теоретичен конструкт и извеждането на общи характеристики и именно такъв е и колелото на радикализацията. То представлява набор от фактори, тласкащи дадено лице към екстремизма и съответни насрещни елементи или черти, които чуждестранните бойци придобиват, бидейки част от редиците на Ислямска държава, в това число и рекрутирите. Тук подчертана следва да бъде думата насрещни, защото процесът на радикализация не зависи само от лицата, които се радикализират, но и от рекрутиращите, които много често остават в сянка, дори за службите по сигурност. Така както няма дерадикализация без радикализация, така и няма радикализиран, без рекрутиращ, пък била връзката между двамата само медийна, какъвто е случаят със

самотните вълци. Много често те не влизат в пряк или дори не влизат в никакъв контакт с рекрутиращите, но дори медийните послания, които Ислямска държава и другите терористични организации отправят към своите последователи, са достатъчни за да се счита, че има контакт, щом има обмен на послания, идеи, ценности и идеали, заключаващи се в една крайно неприемлива и фанатична идеология. И ето тук се търсят пресечните точки между рекрутиран и рекрутиращ. Кое е общото или може би различното? Кои са онези чакри от колелото, които щракват във фаталната сглобка, произвеждаща терористи? Тези и други са едни от множеството предизвикателства, с които се сблъсква така представения труд, търсейки доказателства, отговори и аргументи за доказване на представената хипотеза. На част от тях отговаря успешно, но други ще продължат да търсят своя отговор във времето много след обявената дата за защита и това е нормално. Нещо повече, не случайно трудът се спира върху конкретен изследователски период. Ислямска държава преживя големи структурни катаклизми, които я принудиха да извърши и много военно стратегически метаморфози. Проблематиката, свързана с организацията е и тема на следващата глава от дисертационния труд. Тук тя бива подробно разглеждана за посочения в заглавието на темата период, както се отделя място и за нейното сформирание и история, тъй като се счита, че те са неделима част от досегашния и облик. Историята е важна, защото тя дава отговор за мотивите, които тласкат организацията напред. Нещо повече, четвърта глава, разглежда Ислямска държава в контекста на другите терористични организации, като подробно се спира върху това, какво място заема сред тях и какви са нейните стратегически позиции. Представен е обзор на Ислямска държава, който включва кратка история от създаването на терористичната организация до настоящия момент, както и по-важни събития, включващи основно успешни и неуспешни атентати. Направен е анализ на причините за успеваемостта, респективно – за липсата на такава. Поставени са редица въпроси, свързани с предмета и обекта на изследването. Разгледани са подробно основните характеристики на Ислямска държава като организация и политически субект в настоящата разработка. Сред дискутираните проблеми са статутът на терористичната групировка на международната сцена, обсъжда се нейната „държавност“ от политическа и икономическа гледна точка, както и как тези обстоятелства оказват своето съществено влияние върху процесите на радикализация и набирането на чуждестранни бойци. Не на последно място, дискутирани

са процесите от гледна точка на политическия капитал. Прави се опит да бъдат разкрити механизмите, по които организацията натрупва определено влияние и по-важното по какъв начин и посредством какви стратегии, това влияние бива реинтегрирано, за да поддържа постигнатите резултати и дори да дава възможност за по-нататъшно развитие, териториално разширяване и икономическо влияние на Ислямска държава. Изведени са основните фактори и стратегии, с които организацията си служи, като същевременно се разкриват взаимовръзките помежду им. Разглеждането им в цялост, а не като изолирани явления позволява достигането до съответните заключения. Един от основните моменти, на които настоящата разработка се спира е контекстът, в който се развиват тези процеси. Особен акцент, също така, се поставя на разликата между Ислямска държава и останалите терористични организации. Направената съпоставка позволява в още по-голяма степен и с по-голяма яснота и прецизност да се изведат онези характеристики на разглеждания субект, които го превръщат в такава сериозна заплаха за съвременното демократично общество и световния ред. Сред тях са високата адаптивност на терористичната групировка към съвременните технологии и способността те да бъдат използвани в различни контексти и за постигането на различни цели – от чисто рекламна и информационна до възможността за набиране на чуждестранни бойци и радикализирането им до определен етап (най-често когнитивен). Претенцията за религиозна автентичност и неподправеност, както и завръщане към корените на исляма изглеждат на пръв поглед нелогични, но именно в тяхното убедително съчетаване е и успехът на организацията. Очевидно е, че използваните политики и стратегии на Ислямска държава са натоварени с определени качества, сред които последователност, целенасоченост и наличие на стратегическа планираност, както по отношение на външнополитическите действия, така и в чисто икономически план. Тъй като организацията, въпреки че притежава определени белези на държавност, не би могла да бъде определена като пълноценно функционираща суверенна страна, настоящото изследване избягва формулировката вътрешнополитически план. В случая става въпрос по-скоро за вътрешноорганизационен или финансов план, който също оказва своето косвено влияние върху рекрутирането на нови бойци, т. е. върху процесите на радикализация. Постигането на определена стабилност на фона на разпадащите се авторитарни режими, неминуемо има притегателна сила върху

привличането на последователи и присъединяването им към редиците на терористичната групировка.

Още по-пряка връзка се наблюдава върху пропагандната дейност, за която се използват съвременните технологии и средства за масова информация и процесът по набиране на чуждестранни бойци. Онлайн средата или виртуалното пространство е едно от основните полета, в които могат да се наблюдават началните етапи на радикализация. Тази среда се явява изключително подходяща за тези първи етапи, тъй като подsigурява и определени защити за извършващия рекрутирането, тъй като общуването, което се осъществява става непряко. Въпреки високата степен на анонимност, обаче, тя не е пълна и не важи в абсолютна степен, което от своя страна, би могло да се използва в борбата за противодействие и процеса на дерадикализация. Именно набелязаната „жертва” или подлежащият на рекрутиране биха могли да изиграят ключова роля в този процес. Точно по тази причина е необходимо да се направи предварително проучване, което цели определянето на етапа на радикализация, в който те се намират, като по този начин може да се определи и до каква степен те биха могли да вземат активно участие в процеса по дерадикализация, т. е. да съдействат и до каква степен е нужно да бъдат предприети по-пасивни мерки срещу тях, с цел осигуряване на необходимата секретност и гарантиране безопасността на процеса. Предприеманите мерки, които са подходящи в даден случай, много често могат да се окажат несъвместими с даден етап. Затова предварително разработеният инструментариум за диагностика би осигурил недопускането на използване на неподходящи мерки и по този начин би осигурил по-висока степен на ефективност в борбата с тероризма и процеса на дерадикализация. Направеният вторичният анализ на данни и нормативни решения, в пета глава, би доказал наличието на определени етапи. Нещо повече, чрез тези методи биха могли да бъдат набелязани и очертани основните характеристики на отделните етапи, както и факторите, които влияят за ускоряването или забавянето на процеса и преминаването от един етап в друг, което би позволило и определена прогнозна дейност, която също е от значение, предвид бързата динамика, с която се развива процесът на радикализация и честата невъзможност да бъдат предприети толкова бързи мерки. Много често е необходимо да се извърши преценка за това на какъв етап от процеса на радикализация ще бъде даденото лице, в момента, в който действително започнат да бъдат налагани и започнат да действат групата от мерки,

назначени за противодействие. Така наречената изпреварваща политика или прогнозната дейност е част от цялостната стратегия и изграждане на план за по-ефективна борба с проблемите на насилствен екстремизъм, както и с предприемането на целенасочени мерки, съответстващи на конкретен етап или фаза от процеса.

Както беше споменато, пета глава представлява емпирично изследване, базирано върху протоколи и решения от съдебни заседания. За целите на изследването беше планирано и интервю с част от лицата, чиито протоколи и решения са взети под внимание в дисертацията, но същото беше възпрепятствано поради обективни причини и не се състоя. Успешно беше осъществена, обаче, кореспонденция с ГДИН, благодарение на която бяха събрани още материали, които подкрепят основната хипотеза и допускания в изследването. Разгледани бяха мерките, които се предприемат в местата за лишаване от свобода по отношение превенция и борба с радикализацията. Видно от изследването става, че има редица национални и международни програми, кореспондиращи с разработените планове и стратегии. В тази част от изследването се обръща внимание на техните специфики, включващи характеристики като цели, лица, към които е насочена програмата и други. Но отново се наблюдават значителни дефицити по отношение на научнообоснованата преценка за етапа на радикализация. Разчита се по-скоро на ad hoc решения, базирани на локална преценка, отколкото да има солидно национално решение. Всичко това идва в подкрепа на направеният в предходните глави анализ и затвърждава тезата за необходимост от по-цялостен и същевременно детайлен поглед на изследваното явление. Преплитането между отделните факторите, почиващи на различни равнища, но безспорно имащи една обща политико-социална основа, трябва да бъдат ясно видяни и изведени. Настоящото изследване прави стъпка в тази насока, направените проучвания и анализи, посредством разгледаните документи и научни трудове, са само началото.

Във втората си част, пета глава се съсредоточава върху характеристиките на изследваните лица, с цел да потвърди или опровергае направените изводи по отношение на профила на чуждестранния боец (субект на изследването). Избраната извадка не е представителна, защото е пренебрежимо малка, но въпреки това добавя някои щрихи към вече достигнатите заключения.

За постигането на по-висока степен на нагледност и достъпност са представени и някои диаграми. Първата представлява основният модел (Мулти-контекстуален модел на системния тероризъм), който служи и за основа на авторския модел – Колело на радикализацията. На второ място е представен самият той. Още в първата схема ясно личат трите равнища на микроконтекста (наречен още психолого-личностна система), макро (социо-културна и политическа система) и междинното мезо ниво (групово-организационната мрежова система).

Освен научните модели, в дисертацията са приложени и някои диаграми, представляващи статистически данни, касаещи субекта на изследването. На схемата ясно личи дялът и броят на чуждестранните бойци в Сирия и Ирак. Представената информация идва в допълнение на четвърта глава, като придава повече нагледност и яснота към описаните процеси. Посочен е точният дял и процентно съотношение между броя на придошлите чуждестранни бойци от различни страни и региони на света, което представлява част от характеристиките на изследвания субект. Последната диаграма добавя още един щрих, защото в нея може да бъде видно и процентното съотношение на завърналите се по родните си места чуждестранни бойци – едно, както радостно, така и обезпокоително явление.

9. Етапи в подготовката на дисертацията

Изследването премина през няколко етапа. След формулирането на така посочената тема, в началото, със съдействието на научния ръководител и други преподаватели от катедра „Политология“ се пристъпи към подбор на подходяща научна литература, включваща материални основно от областта на политическите науки и сигурността, но и в по-широк контекст като ислямистика, психология, социология и икономика. Това обстоятелство се налага от спецификата на разработката, която синтезира и обобщава политически явления с тежки последици за сигурността и които са продиктувани от множество и различни фактори.

Напревеният синтез не беше лека задача, тъй като за нуждите на изследването, беше необходимо да се изведът основните насоки и направления в изследваното поле, включващи достижения, спорни моменти, казуси и др. тъй като самото заглавие на изследването включва две явления, тяхното ясно дефиниране и терминологично

обяснение също беше част от задачите. Бяха включени, също така, изследвания, базирани върху емпирични наблюдения, на учени, работили на терен и интервюирали голям брой хора, както и автори, синтезирали и обобщили определени тенденции, в опит да създадат теоретична подплата на тези явления.

Не малко време беше отделено и намиране на достоверна и научно обоснована, систематизирана и структурирана информация за терористичната организация Ислямска държава. Тук отново бяха ползвани надеждни български и чуждестранни автори, работили с години на терен и в полето на ислямизацията и проблемите на вероизповеданието.

С това беше завършен първият етап от написването на дисертационния труд. Събирането на факти, материали и доказателства, с цел доказване на поставената изследователска хипотеза, обаче, продължи и освен, базирано на солидна научна основа, то почива и на доказателства, изведени от редица нормативни документи. Именно на втори етап се пристъпи към едно солидно проучване, касаещо систематизиране на действащата нормативна база в България и в Европейския съюз. Бяха намерени и събрани документи, влязли в сила и валидни за изследвания период. Сред тях планове, стратегии, мерки, указания и много други. Това даде възможност да бъде направена съпоставка и да бъде отчетено дали те действат в условия на съгласуваност или се наблюдават определени разминавания и несъответствия. На второ място, това даде възможност да бъде видяно евентуалното наличие на пропуски.

Със събраните на първи и втори етап материали се пристъпи към написване на част от обема на дисертационния труд (теоретична част), дооформена беше и уводната част, в която бяха заложени предварителните критерии, цели, задачи, методи и, рабира се, хипотеза. След направения анализ на така събраните материали, още по-ясно се видяха общите тенденции, както по отношение на изследваните явления, така и що се отнася до практическите мерки, прилагани в борбата с радикализацията и тероризма, което даде основание за премиване към следващ етап на изследването, а именно въз основа на това, което е изведено като най-близко до поставената хипотеза и с оглед постигането на конкретните цели и задачи, поставени в началото и за може да бъде даден адекватен отговор на поставения основен изследователски въпрос, да бъде изграден нов научен

модел, който да отговаря в по-висока степен на нуждите на службите по сигурност и отбрана.

Следващият етап от написването на дисертационния труд беше посветен именно на него. Това беше, също една нелека задача, тъй като проведените до момента изследвания в областта имат своята солидна теоретична обосновка и въпреки, че привидно някои могат да бъдат противопоставени едни на други, на второ четене ясно се вижда, че става въпрос за същите явления и казуси, имащи сходни решения, но погледнати от различен ъгъл, като това беше определящо и за избрания подход, който е създаденият модел да обхване и да може да удовлетвори възможно най-голям брой казуси. Именно за това в основата на представения авторов модел, в който се заключава и основния принос на дисертационния труд, е максимално неутрален и може да бъде съотнесен към всеки отделен случай на радикализирано се лице. Той не е базиран нито само на религиозни, нито само на политически, социални, възрастови или каквито и да било други характеристики, като същевременно отчита всеки един от тези фактори, както и тяхната комбинативност и взаимодействие на различни равнища (микро, мезо и макро) и на отделните етапи от процеса на радикализация.

След като този модел беше изграден, дойде и последният етап от изготвянето на дисертационния труд, а именно необходимостта от проверка на направения анализ, на изводите, обобщенията и заключенията, направени въз основа на събраните на първите два етапа факти и материали, както и на валидността на изградения авторов модел. Този етап представляваше най-голямо предизвикателство, поради настипалата епидемиологична обстановка. Наложените обективни обстоятелства и последвалата от тях необходимост от по-строги мерки и ограничения в свободното придвижване оказва своето влияние. Самият етап премина на няколко фази – планиране и обсъждане с научния ръководител, воденене на институционална кореспонденция и събиране на материали от съдебни заседания.

Въз основа на така взетите решения, проведената кореспонденция и на база събраните материали от съдебни заседания се премина и към предпоследната част от написването на дисертационния труд, а именно емпиричната част.

На последния етап, под ръководството на научния ръководител и в следствие след получените рецензии, разработката премина през няколко редакции, като целта беше да се

подчертае в максимална степен научният принос, направените изводи и обобщенията и заключенията, до които достига изследването, както и да се изведе неговото практическо приложение.

10. Изводи, обобщения и заключение

Направените изводи и обобщения са в подкрепа на хипотезата за необходимостта от допълнително теоретизиране в изследваното поле и на изразеното становище за нарастващата сила и потенциал на терористичната групировка. По-подробното разглеждане и дълбочинният анализ на процеса на радикализация, в това число обособяването на отделни етапи, би способствало за разработването на по-подробно разписани нормативни документи, сред които планове и стратегии за борба с тероризма.

Основен принос на настоящото изследване остава представеният авторов модел за процеса на радикализация. Той е направен въз основа на широкообхватно и систематично проучване в областта на научната литература. Освен че служи за доказване на поставената теза, той представлява и полезен теоретико-научен инструмент, който би могъл да послужи като основа на по-натъгъчни изследвания в областта. Неговата стойност като такъв се доказва и в настоящата разработка, тъй като посредством него са изведени определени идеи за въвеждане на конкретни мерки за дерадикализация и превенция на радикализацията. Моделът на процеса на радикализация хвърля нова светлина върху постигнатото до момента в академичните среди. Той го разглежда в дълбочина, като подробно изяснява детайлите и особеностите около всеки отделен етап. Всички те са класифицирани и систематизирани в изложението, като по този начин е изпълнена и една от основните задачи на изследването.

Освен доказаната хипотеза и изпълнените задачи, трудът съдържа и чисто теоретични параграфи, въз основа на които също са достигнати някои изводи и обобщения. Подробно е разгледана структурата, същността и начина на функциониране на организацията Ислямска държава, като за целта са използвани надеждни източници. Въпреки претенциите на организацията за държавна структура, тя не би могла да се характеризира като такава, най-малкото защото, за да се характеризира с държавност, е необходимо да бъде призната от поне част от международната общност. В разглеждания период Ислямска държава достига кулминацията на своето развитие и действително притежава

собствено финансиране, йерархична структура и заема обширна територия от Сирия и Ирак, но това не представляват достатъчни предпоставки, за да бъдат изпълнени претенциите ѝ от политологична гледна точка. Начините, по които набира и обучава своите чуждестранни бойци са разнообразни, но могат да се обединят под общото название пропаганда. Това е един от основните методи, с които си служи организацията, като това, което я отличава от предхождащите я крайно ислямистки формирования е жестокостта и бруталността на разпространяваните пропагандни материали. Изненадващо или не, тази стратегия се оказва печеливша и след 2013 г. бойните ѝ редици се увеличават значително за кратки срокове. Това дава самочувствие на организацията и демонстративните ѝ актове на бруталност и насилие също се увеличават многократно, като се появяват и така наречените вълци единаци, които представляват симпатизанти на идеологията, но които действат независимо и от разстояние, а не заминават за Сирия или Ирак. Краткият обзор на Ислямска държава, който е направен, включва кратка история от създаването на терористичната организация до настоящия момент, както и по-важни събития, включващи основно успешни и неуспешни атентати. Направен е анализ на причините за успеваемостта, респективно – за липсата на такава и кактова влияние на цялостния процес на радикализация и механизмите, по които организацията набира чуждестранни бойци. Сред основните фокуси на анализа върху структурата и дейността на Ислямска държава е въпросът за способността ѝ да акумулира политически капитал и да го използва успешно при тези кампании. Направен е извод, че тя си служи умело с него при рекрутирането, като условията за това се определят от възможностите, които той предоставя за териториално разширяване и икономическо влияние. Подробно е разгледана и идеологията, която изгражда гръбнака на Ислямска държава, като постигнатите резултати от този анализ показват, че тя има политически характер, защото зад привидно религиозните догми, стоят ясно разграничими политически цели и поведение. Доказа се, също, твърдението, че организацията умело си служи с новите технологии в постигането на целите си и че притежава определени качества като последователност, целенасоченост и наличие на стратегическа планираност, както по отношение на външнополитическите действия, така и в чисто икономически план.

За да бъде разбран процесът на радикализация в още по-големи детайли, освен цялостния начин на функциониране на организацията, бяха изследвани и вътрешно

организационните динамики. Не малка част от изследването е посветена на отношенията между самите членове на Ислямска държава. Потърсен е отговор и на въпроса за това какъв е профилът на чуждестранния боец. В хода на това изследване се достига до извода, че профилирането на радикализирани лица е изключително сложна задача, която няма еднозначен отговор. Трудно би могъл да бъде изграден единен профил на податливите към радикализация лица. Представени са достоверни източници, които опровергават широкозастъпената теза, че към крайните ислямистки течения се присъединяват лица с нисък статут на образование, лица принадлежащи към бедните прослойки на обществото и малцинствени етнически или религиозни групи, които са маргинализирани. Същите представляват само част от създадената в Сирия и Ирак бойна джихадистка организация. Друга част от чуждестранните бойци са добре образовани, заможни, лица с добри характеристични данни, които може дори до момента на започване на процес на радикализация, дори да не са били мюсюлмани. Всички тези изводи, до които достига изследването още веднъж потвърждават тезата, че фокусът в научните изследвания и в работата на служителите по сигурността трябва да бъде поставен не върху търсенето на общи характеристики или уязвими групи, а върху процеса, през който те преминават, за да достигнат до крайност и да проявят открити форми на агресия и терор, като тук се визират всички етапи на процеса, както и различните му равнища.

Разработката, обаче, не се ограничава с направените изводи, а въз основа на тях прави и конкретни практически предложения относно въвеждане на определени мерки. Освен представеното описание за всеки етап е направен и анализ, въз основа на който се предлагат и съответните мерки. В обобщен вид те могат да бъдат представени като два основни типа – твърди и меки. Първите следва да се прилагат само, когато са на лице крайни форми на радикализация, докато вторите са характерен инструмент за началните етапи от процеса. Всяка от тези групи е разгледана и в своите варианти в хода на изложението. Друг основен извод, до който настоящото изследване достига във връзка с така предложените мерки е, че е необходимо специалистите от първа линия да бъдат подготвени за справяне с проблемите на радикализацията по отношение на разпознаването ѝ, като за целта се прави предложение, те бъдат обучени. По този начин те ще могат да различават всички форми на радикализация насилствена, ненасилствена и крайна, водеща до тероризъм радикализация.

По отношение на профилирането на радикализираните лица, също, са направени още няколко изводи, най-важен от които е, че то крие риск от прояви на дискриминация и не спазване на закона за човешките права, който демократичните общества де юре гарантират. Изпълнени са и целта и задачите, които си поставя настоящата разработка и които включват това да се даде научно обяснение на механизмите, по които Ислямска държава рекрутира бойци от различни държави, а също така да се изследва процеса на дерадикализация. Намерени са отговори на въпросите поставени в уводната част.

От разгледаните нормативни актове и представената научна литература се достига до извода, че както радикализацията не е изолиран процес, а напротив то минава отвъд националните граници, така и мерките, които се предприемат по отношение на дерадикализацията следва да имат транснационален характер.

Дисертацията достига до направените резултати, изводи и обобщения като използва качествени методи – дълбочинно интервю, етнографско изследване и вторичен емпирично-изследователски анализ на вече проведени интервюта и други документи. Проведеното емпирично изследване подкрепя доказаното в теоретичните глави. От документи по дело на радикализирано се лице, гражданин на република България, за което се предполага, че принадлежи към Ислямска държава бяха потвърдени така изброените резултати, изводи и обобщения. Въз основа на така проведеното емпирично изследване бяха потвърдени и доразвити част от направените в предходните глави изводи, но бяха достигнати и нови такива. Потвърди се заключението за това кои са основните трудности и пречки пред изграждането на единен профил на чуждестранния боец и неефективността на изграждането на такъв като инструмент.

На второ място още веднъж беше препотвърден политическият характер на процеса на радикализация и антидемократичната и антиконституционна същност на радикалните действия. Доказа се също така, че това рядко се осъзнава от самите радикализирани, за които мотивите често са чисто религиозни.

По отношение на етапите, които се осъществяват на макроравнище бяха достигнати следните заключения: Ислямска държава играе верифицираща роля в процеса, тя е външен авторите за радикализираните се. Това поражда затруднения в процеса по

дерадикализация, което налага използването на комплексен подход от мерки.

Холистичният подход е необходим и от гледна точка на това, че чуждестранните бойци действат веднъж от свое име т.е. като индивиди и втори път като част от организацията Ислямска държава. Предприемането на мерки трябва да става чрез натрупване, а не чрез замяна.

В заключение настоящата разработка достига до извода, че радикализацията е сложнопротичащ процес, който протича на различни етапи, включващи микро и макроравнище и които се развиват в цикличност, като всеки следващ етап допълва и включва предходния. Това налага и комплексното разглеждане и непрекъснато ревизиране на плановете, стратегиите и мерките, които са част от противоположния процес по дерадикализация, като внимателно бъдат отчетени особеностите на отделните етапи и факторите, от които зависи радикализацията. Тези фактори са многобройни и комплексни и включват, както материални, в това число не толкова парични, колкото социални придобивки и силно развита религиозна доктриналност, която е дълбоко политическа в своята същност и която остава сериозна заплаха за демократичните общества и конституционния ред. Ето защо изследванията в тази насока трябва да продължат.

11. Научен принос

Научният принос на дисертационния труд се състои в представянето на изцяло нов модел (Колело на радикализацията), който се състои от различни променливи, взаимодействащи на микро и макро равнище, като акцентът се поставя не върху превеса на едни или други от тях, а върху начина, многокомпонентността и сложността на взаимодействието им. По този начин моделът, бидейки приложен, лишава от субективност бъдещи проучвания в областта. Това дава предимство пред използваните досегашни модели, защото до момента в изследваното поле се водят редица научни спорове именно по отношение на променливите, факторите и елементите имащи отношение към процеса. Тази липса на хомогенност, от своя страна, дава своето отражение върху практическите казуси, които трябва да бъдат обхванати, като се изразява по-конкретно в липса на единодушие по отношение на прилаганите мерки за превенция и корекция на радикалното мислене и поведение. Това, че част от научните среди поставят акцент върху религиозните измерения и смятат, че изследваното явление се отнася само до лицата, изповядващи

ислям, беше отдавна опровергано, както е видно и от теоретичната част на настоящото изследване.